

УДК 546.48.24, 544.022.384.2

Ігор Горічок, Світлана Бардашевська

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна*

ТЕРМОДИНАМІКА ДЕФЕКТНИХ ПІДСИСТЕМ КРИСТАЛІВ СПОЛУК II-VI, IV-VI

Напівпровідникові кристали сполук групи II-VI і IV-VI є базовими матеріалами для створення широкого класу оптоелектронних приладових структур. Серед цих матеріалів особливу увагу привертають телуриди, зокрема кадмію та плюмбуму, що обумовлено як особливостями їх фізико-хімічних властивостей так і відносно нескладною і достатньо вивченою технологією синтезу. В останні роки перспективним напрямком дослідження вище згаданих матеріалів є квантоворозмірні гетероструктури $A^{IV}B^{VI}/A^{II}B^{VI}$ та термоелектричні матеріали на основі твердих розчинів $A^{II} - A^{IV} - B^{VI}$.

Незважаючи на значні успіхи досягнуті в цьому напрямку, ряд проблем, що стосуються кожного конкретного матеріалу зокрема, вимагають додаткових досліджень. В першу чергу це стосується визначення впливу технологічних параметрів двотемпературного відпалу матеріалів на формування їх дефектних підсистем, і впливу точкових дефектів на фізико-хімічні властивості халькогенідів [1-2]. Як свідчать результати експериментальних досліджень, зокрема ФЛ, КЛ, ЕПР, дефектна структура кристалів сполук II-VI і IV-VI є надзвичайно складною, і тільки в окремих випадках вдається інтерпретувати експериментальні дані використовуючи наближення одного домінуючого дефекту. Концентрації різних видів дефектів залежать один від одного, тому актуальною є проблема створення моделі точкових дефектів, яка дозволила б, з одного боку, виявити співвідношення, що існують між концентраціями дефектів, і з іншого - встановити якісну та кількісну залежність фізичних властивостей кристалів від концентрації дефектів.

Використовуючи метод, що базується на мінімізації термодинамічного потенціалу системи "кристал-пара" як функції концентрації дефектів, в даній роботі розраховані рівноважні концентрації точкових дефектів, вільних носіїв заряду і ступінь відхилення від стехіометрії CdTe, PbTe, SmS в залежності від технологічних факторів двотемпературного відпалу (температури відпалу T і тиску пари додаткового компонента P). Концентрації точкових дефектів безпосередньо визначали з системи рівнянь, що описують рівновагу двофазної двокомпонентної системи "кристал-пара":

$$\pm\mu_{D_i}^s = \mu_i^g,$$

де $\mu_{D_i}^s$ – хімічний потенціал дефекту i -го компонента ($i = A, B$), μ_i^g – хімічний потенціал i -го компонента в парі.

Хімічний потенціал газу:

$$\mu^g = kT \ln P + \mu_0, \quad \mu_0 = kT(-\ln(kT) + \ln(h^3 / (2\pi mkT)^{3/2})).$$

m - маса атома або молекули

Хімічний потенціал дефекту визначали шляхом диференціювання енергії Гіббса кристала по концентрації дефектів. Енергію Гіббса представляли у вигляді:

$$G = G_0 + \sum_i (E_i + F_{\text{vib},i}) [D_i] + nE_C - pE_V - T(S_n + S_p + S_k),$$

де G_0 – енергія Гіббса, що не залежить від наявності дефектів, E_i - енергія утворення дефекту, $F_{\text{vib},i}$ - вільна вібраційна енергія дефекту, $[D]$ - концентрації дефекту D , n і p - концентрації електронів і дірок, E_C , E_V - енергія дна зони провідності і стелі валентної зони, S_k - конфігураційна ентропія, S_n , S_p - ентропії електронів у зоні провідності і дірок у валентній зоні. Підсумовування ведеться по всіх підгратках і всіх дефектах в підгратці.

При розрахунку концентрацій дефектів в кадмій телуриді використовували модель, яка враховує практично всі можливі типи власних точкових дефектів: V_{Cd} , V_{Te} , Cd_i , Te_i , Cd_{Te} , Te_{Cd} , кожен з яких може знаходитися в трьох зарядових станах (нейтральний, однократно або двократно йонізований). Показано, що домінуючими донорнимм дефектами у матеріалі n-типу є двократно йонізовані міжвузлові атоми кадмію при $T > 870$ К, і двократно йонізовані вакансії телуру при $T < 870$ К. У матеріалі p-типу основним акцепторних дефектом до температур $T \approx 1100$ К є однократно йонізована вакансія кадмію, а при вищих температурах – однократно йонізований міжвузловий атом телуру. При цьому, в матеріалі, насиченому телуром, є великою є концентрація антиструктурних дефектів, більшість з яких знаходяться в нейонізованому стані.

Для плюмбум телуриду в моделі дефектної підсистеми врахована можливість утворення вакансій у аніонній та катіонній підгратках. Причому, вакансії плюмбуму можуть знаходитися у двох (однократно або двократно йонізована) а вакансії телуру в трьох (нейтральний, однократно або двократно йонізована) зарядових станах. Згідно проведеного розрахунку, в матеріалі насиченому плюмбумом домінуючими дефектами є двократно йонізовані вакансії телуру, а насиченому телуром - однократно та двократно йонізовані вакансії плюмбуму. При фіксованому значенні температури відпалу з ростом тиску пари телуру концентрація двократно заряджених вакансій свинцю зростає швидше ніж однократно заряджених вакансій, таким чином, що в околі n-p-переходу домінуючими є V_{Pb}^{2-} , а при максимальному тиску халькогену – V_{Pb}^- .

1. Д.М. Фреїк, І.В. Горічок, В.В. Прокопів (мол), Хімія металів і сплавів **4**, 223 (2011).
2. Д.М. Фреїк, І.В. Горічок, М.В. Шевчук, Л.В. Туровська, ФХТТ **12**, 378 (2011).
3. Д.М. Фреїк, І.В. Горічок, М.О. Шевчук, УХЖ **78**, 25 (2012).